

9. ЦДАВО України. – Ф.290. – Оп.1. – Спр. 66.
10. // Сільський господар. – 1925. – № 5/6.
11. ЦДАВО України. – Ф.290. – Оп.1. – Спр.1.
12. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.1300.
13. Календар-справочник і записна книжка на 1924 рік районного статистика і кореспондента. – Харків, 1923.
14. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.1741.
15. Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. – Харків, 1929.
16. ЦДАВО України. – Ф.290. – Оп.5. – Спр.66.
17. // Сільський господар. – 1923. – № 15/16.
18. // Сільський господар. – 1924. – №8.
19. ЦДАВО України. – Ф.539. – Оп.3. – Спр.828.
20. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.1051.
21. // Вісті ВУЦВК. – 1924. – 22 серпня.
22. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.1665.
23. // Сільський господар. – 1922. – №1.
24. // Сільський господар. – 1923. – № 17/18.
25. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.1743.
26. Бюллетень Народного комиссариата земледелия УССР. – 1925. – № 3/4.
27. ЦДАВО України. – Ф.290. – Оп.2. – Спр.60.
28. //Сільський господар. – 1926. – № 2.
29. Див., наприклад: *Партия о кооперации: постановления и резолюции ВКП(б).* - М.: Изд. Центр Кооп.совета, 1928.; *Новые законы о кооперации: Сист.сб.законов, постановлений, инструкций, примерных уставов и пр.* / Сост. А.М.Долматовский/ - М.:Право и жизнь, 1925.
30. Див.: *Преображенский Е.А. Основной закон социалистического накопления // Вопросы экономики.* – 1988. – №9; *його ж. Новая экономика. Опыт теоретического анализа советского хозяйства.* – Т.1. – Часть 1. – Изд. 2-е. – М., 1926.; *його ж. Закон ценности в советском хозяйстве // Вестник Коммунистической академии.* – 1926. – Кн. XIV.; *Кон А. О "новой экономике" Е.А.Преображенского.* – М., 1927.; *його ж. Прения по докладу Е.Преображенского "Закон ценности в сельском хозяйстве" // Вестник Коммунистической академии.* – 1925. – Кн. XV.
31. Див.: *Сокольников Г.Я. Государственный капитализм и финансовая политика.* - М., 1922.; *його ж. О коренных вопросах денежного обращения в "переходную" эпоху// Социалистическое хозяйство.* - М., 1925. - Кн.V.; *його ж. Финансовая политика революции.* - Т.2. - М., 1928.
32. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.2298.

С.М. Биченко

ПЕРЕРобКА ТЕХНІЧНИХ КУЛЬТУР СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В ДОБУ НЕПУ

Ретроспективне дослідження проблем гармонізації аграрної галузі національної економіки України, зокрема, особливостей її функціонування на складних етапах життя суспільства становить значний науковий інтерес, оскільки прямо виводить на практичні рекомендації щодо шляхів і способів подолання кризових явищ при забезпеченні потреб громадян у високоякісних продуктах харчування.

У роки руйнівного лихоліття 1917–1921 років саме ця галузь народного господарства України в силу різних причин, як-то: розташування в сільській місцевості, а отже доступність для нападів різних грабіжників та привабливість для військових частин як джерело поповнення продовольства, – зазнала особливо відчутного руйнування. З переходом до нової економічної політики та швидким відновленням

продуктивності сільського господарства робота саме цієї галузі єдиного аграрного комплексу стала відчутно гальмувати подальший розвиток добробуту українського селянства та забезпечення достатку різних видів продуктів харчування та технічної сировини для переробної промисловості.

Окреслена проблема певною мірою знайшла відображення в публікаціях таких дослідників, як А. Морозов [1], В. Марочко [2], І. Фареній [3] та інших авторів. Віддаючи належне їхньому науковому доробку, слід, однак, зазначити, що в своїх роботах вони торкалися лише окремих її аспектів. Так, зокрема, фактично поза належною увагою істориків опинилося коло питань, пов'язаних із висвітленням організації виробництва та переробки значних мас технічних культур, що мало особливо велике значення для селянства, зважаючи на їхню високу дохідність, яка в 2-5 разів (в залежності від виду культури) перевищувала прибутковість від вирощування зернових. У зв'язку з цим автор статті ставить за мету розкрити ці маловідомі аспекти. Об'єкт вивчення – сільське господарство УСРР у 1921-1928 рр., предмет – переробка технічних культур сільського господарства в окреслений період.

Виходячи з великої зацікавленості найширших верств селянства у всебічному розвитку цієї справи, до неї активно залучалася сільськогосподарська кооперація. До 1917р. Україна мала два основних види товарної продукції сільського господарства. Для Степу та частково Лісостепу України це були лишки збіжжя, які в основному експортувалися, а для Лісостепу – цукровий буряк, який на чисельних цукроварнях перероблявся на цукор. За розміром площ цукрового буряка Україні належала першість в Європі. В Російській імперії Україна виробляла 84% цукрової продукції буряківництва [4, 66].

Криза 1917-1921 рр. призвела до катастрофічного падіння виробництва цукру: з 85 млн. пуд. у 1914/15 році до 2,6 млн. пуд. у 1921/22 році [4,67]. Таке різке зменшення було викликане насамперед нестачею сировини, тобто зменшенням площ посіву цукрового буряка. Відродити цукрову промисловість належало дрібному селянському господарству, адже основні постачальники цукрового буряка на цукроварні – поміщицькі й заводські господарства були зруйновані.

Декретом РНК УСРР від 4 січня 1922 р. за націоналізованими цукро заводами закріплювалося тільки 400 тис. дес. землі замість 2 млн. дес., які були закріплені за цукро заводами до революції. Однак ослаблені заводські господарства не могли обробити і цієї площі й змушені були віддавати її в оренду селянам як під посіви цукрових буряків, так і під зернові культури. До того ж селянство, розширивши власні наділи, прагнуло працювати на своїй землі, в своєму господарстві. Тому заводські господарства залишалися без значної кількості робочих рук. Це призводило до погіршення обробітку посівів і зменшення врожайності. Крім того, в лютому 1922р. Цукротрест за браком коштів зупинив відбудову багатьох цукро заводів, порекомендувавши здати їх в оренду. Тому вже в березні цього ж року сільськогосподарська кооперація взяла в оренду 6 цукро заводів: Сидорівський і Рижавський Київської губернії, Глобинський в Кременчуцькій, Старосинявський і Тарасівський на Поділлі та Іванівський на Волині [5, 85].

Для дрібного селянського господарства цукрові буряки мали велике економічне значення, їхнє вирощування значно підвищувало його ринкові можливості, а отже й прибутковість. Тому сільськогосподарська кооперація одним із найголовніших своїх завдань ставила збільшення обсягів виробництва продукції буряківництва в районах Лісостепу, насамперед організацію вирощування цукрових буряків селянськими господарствами.

Перші кроки до кооперування площ під цукровим буряком було зроблено ще 27 лютого 1920 року, коли "Централ", фактично Всеукраїнське об'єднання сільськогосподарських спілок, уклав генеральну угоду з Голоцукром щодо проведення організаційної роботи з кооперування площ, зайнятих цукровим буряком. Однак невдовзі ця робота була припинена внаслідок примусового злиття сільськогосподарської кооперації із споживчою, проведеного в контексті запровадження на початку 1920 року в Україні засад воєнного комунізму. Однак, починаючи з кінця 1922 р., відроджена українська сільськогосподарська кооперація в особі Всеукраїнського центру сільськогосподарської кооперації „Сільський господар” знову активно береться за буряківництво і вже на весні 1923 року об'єднує близько 23% бурякових посівів селянських господарств [4, 70].

Влітку 1923 року 35 бурякових союзів, що були утворені на Лівобережжі, об'єднували біля 400 бурякових товариств. Проте скрутне фінансове становище, відсутність кредитів і негативне ставлення керівництва цукрозаводів до співпраці з бурякосоюзами, які ефективно захищали інтереси кооперованого селянства, призвели до того, що частина бурякосоюзів самоліквідувалася. Однак універсальна сільськогосподарська кооперація, яка на той час була значно міцніша і організаційно, і господарчо, пережила цей період із меншими втратами. На початку 1924 року активно продовжували свою роботу і ряд спеціальних бурякосоюзів, тобто великорайонні об'єднання спеціальних буряківничих товариств. Серед них особливо енергійно працювали Глобинський, Колодицький, Миронівський і Кагарлицький бурякосоюзи [6, 32].

„Сільський господар”, який в 1924 році вже авторитетно репрезентував всю сільськогосподарську кооперацію України, дійшов згоди з Цукротрестом у справі організованої участі союзної системи сільськогосподарської кооперації у розвитку селянського буряківництва. Ними, тобто „Сільським господарем” і Цукротрестом, було розроблено типову угоду на контракцію цукрового буряку союзами і товариствами для цукрозаводів на 1923/24 господарський рік, визначено фіксовані розміри оплати заводами вартості цукрового буряку, поставленого селянами.

Тогочасна контракція являла собою досить великий комплекс виробничих і збуто-постачальницьких договірних відносин між селянськими господарствами, сільськогосподарськими кооперативними об'єднаннями і державними організаціями та переробними підприємствами.

На початку відбудовного періоду вона носила, однак, ще переважно торгівельний характер.

Контракція повинна була сприяти забезпеченню переробної промисловості стабільними поставками сировини і максимально виключити форс-мажорні обставини, які нерідко виникали при постачанні сільськогосподарської продукції. Господар, який укладав контракційну угоду, брав на себе цілком конкретні зобов'язання: в певні, визначені, строки, за домовленою ціною здати врожай обумовленої якості із законтракованої площі. Для цього він отримував належний грошовий кредит, який гарантував селянському господарству проведення основних виробничих процесів. Умови контракції узгоджувалися на місцях і на першому етапі роботи сільськогосподарської кооперації в них ще не приділялося достатньої уваги організації виробничої та агрокультурної роботи.

Сільськогосподарські кооперативні товариства, приступивши до контракції площ, зайнятих цукровими буряками, розширили масштаби і покращили якість цієї роботи. Коли в 1922 році було законтраковано 11% селянських посівів цукрового буряка або 13 тис. дес., то вже в 1924 році більше 120 тис. дес., що становило 43% селянських площ буряку [6, 209]. На кінець 1924 року контракцію площ цукрового буряка проводили вже 34 райсільгоспсоюзи та 1327 сільськогосподарських товариств, які обслуговували 81 цукровий завод. На 1925 рік було заплановано контракувати до 75% посівних площ буряка або понад 300 тис. дес. [4, 71].

Так, наприклад, Київський губсільгоспсоюз активно включився у контракцію селянських площ, зайнятих цукровими буряками. Заключивши контракційну угоду із більшістю селянських господарств зони діяльності Яготинського і Кагарлицького цукрозаводів, він повністю забезпечив їхні потреби на весь сезон цукроваріння.

Починаючи з 1924 року райсільгоспспілки, інакше „райсільгоспсоюзи” сільськогосподарських кооперативних товариств, виступають вже як основні організатори контракції. Це позитивно впливало на розширення обсягів виробництва цукросировини. Адже, коли до цього часу цукрові заводи просто диктували селянам свої умови, часто займаючись при цьому відвертим здириктизмом, то тепер райсільгоспспілки укладали конкретні попередні угоди з цукровими заводами щодо об'ємів і фінансових деталей контракції, отримували від них і розподіляли сільськогосподарським кооперативним товариствам грошові кошти. Райсільгоспспілки брали на себе також організацію постачання сільськогосподарським товариствам посівного матеріалу, сільгоспінвентаря, мінеральних добрив, надавали постійну агрономічну допомогу.

Селянин, в свою чергу, укладаючи договір про контракцію з сільськогосподарським товариством, зобов'язувався якісно обробляти землю, використовувати сортове насіння та мінеральні добрива, дотримуватися необхідних вимог агротехніки, що забезпечувало належну якість та обсяги продукції, що вирощувалася. Сільськогосподарські кооперативні товариства постачали йому отримане від райсільгоспсоюзів сортове насіння, сільськогосподарські машини, інвентар, міндобрива, організовували прокатні пункти складних машин і надавали агрономічні послуги.

Проводячи роботу з кооперування посівів цукрового буряку, сільськогосподарська кооперація

одночасно активно розширювала свою діяльність із забезпечення роботи цукрових заводів. Вже в 1924 році сільськогосподарська кооперація забезпечувала відбудову і експлуатацію 14 цукрозаводів, з яких 9 належало „Сільському господарю”, 3 – „Укрсільцукру”, по 1 цукрозаводу було у Іванківського і Пісківського сільськогосподарських товариств [4, 73].

Орендовані й відбудовані „Сільським господарем” цукрові заводи активно включилися в переробку цукрових буряків. Якщо в 1922/23 році кооперативні цукрозаводи виробили 258 тис. пуд. цукру, то в 1923/24 рр. на 8 цукрозаводах було вироблено вже 1082 тис. пуд. цукру, а в 1924/25 році виробництво цукру на них вже перевищило 2 млн. пуд. [8, 13].

З метою подальшого нарощення темпів розвитку селянського цукробуряківництва, кращому сприянню успіхів цієї роботи з боку сільськогосподарської кооперації, в середині 1924 року „Сільський господар” відокремив від себе відділ цукробуряківництва і на його основі утворив спеціальне Всеукраїнське пайове кооперативне товариство „Укрсільцукор”, яке взяло на себе всі функції з забезпечення діяльності цукрових заводів.

В його роботі вже на перших порах брали участь 84 спеціалізованих сільськогосподарських товариства, які активно вкладали кошти у ремонт і відбудову цукрових заводів. Слід зазначити, що починаючи з 1922 року, ця робота фактично велася сільгосптовариствами. Однак із утворенням „Укрсільцукру” вона значно прискорилося і на 1 жовтня 1927 року на відбудову цукрових заводів було інвестовано вже більше 10 млн. крб. [9, 82].

Відбудова і розширення потужностей цукрових заводів, наведення належного порядку в розрахунках із селянськими господарствами, – дедалі більше підвищувало економічну зацікавленість селянства. Адже селянське господарство, яке законтракувало площі під цукровими буряками, гарантовано отримувало 9-10 фунтів цукру, 5 фунтів малясу та 4 пуди жому за 1 берківець (200 кг) цукрових буряків. Це давало селянському господарству при пересічній площі засіву в 0,63 га в середньому 400 кг цукру, 200 кг малясу, 6-7 тонн жому. Для полегшення доступу до ведення цукробуряківництва слабкими безцінними селянськими господарствами, запроваджується ще й авансова доплата для організації підвезення цукрових буряків із віддалених господарств ще до початку збору врожаю [10, 4].

Сільськогосподарська кооперація отримувала від цукротресту для організації контрактації цукросировини 6 % вартості запланованої до здачі продукції. Ці кошти розподілялися наступним чином: низові товариства отримували 3 %, спілки бурякових сільськогосподарських товариств „райсільгоспсоюзів” 2,75 %, „Сільський господар”, пізніше „Бурякспілка” – 0,25 % [11, 105].

Покращуючи і надалі економічні умови контрактації, сільськогосподарська кооперація добилася того, що цукрові заводи стали швидше здійснювати авансування селянських господарств. Вже при організації посіву цукрових буряків селяни отримували 75% авансу [12, 13]. Коли на травень 1925 року сума авансу становила 25 крб./дес., то на середину літа – 30 крб. [13, 4; 14, 79].

У 1926 році в Україні вже достатньо ритмічно при належному завантаженні працювали 142 цукроварні

[11, 118]. Досягнуті успіхи привели, однак, до певного ослаблення уваги до зусиль із забезпечення надійної роботи цієї важливої галузі аграрного комплексу. Це, зокрема, вилилося у спробу зменшити розміри авансування законтракуваних площ. Таке погіршення умов контрактації цукрового буряка у 1926 році, яке до того ж супроводжувалося в 1925/26 році підвищенням цін на зернові культури при стабільності цін на цукровий буряк, привело до негайного різкого скорочення посівних площ під цією культурою [15, 12]. У зв'язку з цим „Сільському господарю” та „Укрсільбанку” довелося вживати екстрених фінансових заходів, за допомогою яких старанніше вдалося виправити. У подальшому площа законтракуваних селянських посівів цукрового буряка вже мала чітку тенденцію до зростання. В 1928 році законтракувані площі вже обіймали 100 % загальної кількості посівів. Відбудувавши за час свого існування 12 цукрозаводів, „Укрсільцукор” виробив більше 16 млн. пуд. цукру, поповнивши при цьому державний бюджет сплатою 50 млн. крб. акцизного збору [16, 82].

Дбаючи про подальший розвиток переробних потужностей, „Укрсільцукор” розпочав у червні 1928 року будівництво цукрозавода-велетня, який за 1 добу міг переробити 120 тис. центнерів цукрових буряків. Його планувалося звести у вдало вибраному місті – біля залізничної станції Веселий Поділ Кременчуцької округи. Природно-кліматичні умови тут були дуже сприятливі для інтенсивного розвитку цукробуряківництва. Вартість устаткування і будівель цього заводу становила більше 1,15 млн. крб. [17, 22].

„Укрсільцукор” займався також повним забезпеченням роботи цукрозаводів вугіллям і тарою. В 1928 році ним було поставлено з цієї метою 130 тис. пуд. вугілля, а також декілька сотень тисяч лантухів для цукру, різних технічних матеріалів на суму 10 млн. [11, 67].

До 1913 року Україна посідала також провідне місце з виробництва хмелю. Цю культуру продукували в основному поміщицькі господарства Поділля, Волині та північної Київщини. На початку 1920-х років галузь перебувала у занепаді, а сільськогосподарські товариства і союзи за браком коштів не могли швидко її відродити. Достатньо активні зусилля в цьому напрямку розпочалися лише в середині 1923 року. Робота проводилася інтенсивно, і протягом 1923/24 господарського року було відновлено близько 300 дес. хмільників. За рахунок кредитів Держбанку, „Сільський господар” в цьому ж році заклав біля 200 га нових хмільників [4, 85]. Оскільки ціни на хміль дуже зросли, то вартість 1 пуд. хмелю піднялася з 140 крб. в 1923 році до 360 крб., тому селянські господарства були дуже зацікавлені у вирощуванні цієї високодоходної культури [4, 85].

Збільшенню виробництва продукції хмелю, без якої не могло зростати продукування пива сприяла контрактційна робота сільськогосподарських товариств, які передбачали в 1925 р. законтракувати 10 тис. пуд. хмелю. Проте вже на початок серпня було законтракувано 15 тис. пудів і планувалося ще 5 тис. пуд. Тобто, контрактацією було охоплено 80% товарного виробництва. В 1926 році було законтракувано понад 30 тис. пуд. хмелю [19, 69].

Широка робота розгорнулася також із забезпечення виробництва сировини для тютюнової

промисловості, адже головним продуцентом махорки в царській Росії була Україна. В 1914 році лися тютюну в Україні було зібрано 2960,3 тис. пудів [6, 144].

Основними центрами вирощування тютюну були Чернігівщина і північні повіті Полтавщини. Однак і тут у 1921/22 році через занепад переробної промисловості посіви тютюну починають різко зменшуватися, оскільки ціни на сировину були дуже низькими. Це в свою чергу загрожувало махорочній промисловості, яка могла залишитися без сировини. Оскільки практично всю продукцію скуповували великі оптовики, диктуючи селянам-виробникам грабіжницько-низькі ціни, а потім перепродували Махотресту тютюнову сировину за цінами, які забезпечували їм прибутки від 200 до 300 відсотків, то сільськогосподарські товариства поставили перед „Сільським господарем” питання про розширення та інтенсифікацію виробництва тютюнової сировини та забезпечення належних умов її збуту виробниками. Тому вже восени 1923 року „Сільський господар” уклав угоду з Махотрестом про закупівлю тютюнової сировини виключно через сільськогосподарські товариства і організацію швидкого розширення засіву тютюну селянами.

Кооперативна контракція посівів тютюну невдовзі за організаційного і матеріально-технічного сприяння райсільгоспсоюзів та сільськогосподарських товариств призвела до різкого збільшення посівних площ і повного забезпечення державних фабрик сировиною. Піднявши ціну на махорку, одночасно було підвищено закупівельну ціну й на тютюнову сировину до рівня, що забезпечував інтереси селянина з вирощування тютюну.

У 1924 році площа посіву махорки досягла 14 тис. десятин, валовий збір склав 1 млн. пуд. на суму 3 млн. крб. [4, 82]. Найбільші обсяги збуту тютюну-сирцю здійснювали такі райсільгоспсоюзи: Прилуцький — 300 тис. пудів, Роменський — 155 тис., Ніжинський — 120 тис., Конотопський — 100 тис., Золотоніський — 40 тис. і Лубенський — 20 тис. пуд. [4, 83].

У 1927 році тютюну-сирцю було зібрано вже 3,7 млн. пуд. Українську тютюнову сировину закуповували такі великі тютюнові фірми, як „Лафер” та „Шапшал” із Ленінграда, „Бакстрем” із Гельсінфорса [4, 83].

Вдало поєднуючи фінансову політику з добре поставленою організаційно-економічною роботою в галузі контракції, українська сільськогосподарська кооперація зуміла швидко налагодити відновлення обсягів виробництва харчової промисловості, цілого ряду цінних технічних культур. Це не лише забезпечило сировинну базу харчової та переробної промисловості, які в цей період забезпечували основну частину грошових надходжень від промисловості до державного бюджету, але і значно поліпшило матеріальне становище селянства, оскільки зробило доступним для сотень тисяч господарств стабільне джерело фінансових надходжень.

1. Морозов А. Село і гроші. Українська кредитна кооперація в добу непу. - Черкаси, 1993.
2. Марочко В. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861-1929). - К., 1995.
3. Фареній І. З історії становлення кооперативного руху в Наддніпрянській Україні. - Черкаси, 2003.
4. Батюк І. Сільськогосподарська кооперація в Україні.

- Харків, 1925.
5. Хроніка кооперативного життя // Сільський господар. - Харків, 1922. - № 2.
6. Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. - Харків, 1929.
7. Ровдянський В. Сільськогосподарська кооперація розбудовується // Радянське село. - 1924. - № 13.
8. Кооперативна хроніка // Сільський господар. - 1925. - № 11-12.
9. Щириця Г. Що і як ми будемо // Коопероване село. - 1927. - № 20.
10. Кооперована хроніка // Селянська правда. - 1924. - 24 лютого.
11. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі - ЦДАВОУ). - Ф. 290. - Оп. 4. - Спр. 19.
12. ЦДАВОУ. - Ф. 539. - Оп. 3. - Спр. 882.
13. Коопероване життя // Сільський господар. - 1925. - № 11-12.
14. Паценко Л. Контракція допомагає селянину // Сільський господар. - 1925. - № 15-16.
15. Онуфрієв В. Контракція в сільському господарстві України. - Харків, 1929.
16. Цимбал Г. Як працює сіль цукор // Коопероване село. - 1927. - № 20.
17. Кооперативна хроніка // Кооперована громада. - 1929. - № 17 18.
18. Кооперативна хроніка // Кооперативна громада. - 1929. - № 19 20.
19. Слівченко В. Як розвивається хмелярство // Сільський господар. - 1926. - № 17-18.

О.М. Дулгерова

ПОШИРЕННЯ КООПЕРАТИВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ПРЕСИ СЕРЕД СЕЛЯНСТВА В ПЕРІОД НЕПУ

Кооперативна література відіграла значну роль у поширенні агрономічних знань серед селянства в період непу. З цією метою кооперація як закуповувала спеціальну літературу та передплачувала періодичні видання, так і налагоджувала свою власну видавничу справу. Вивчення досвіду її діяльності є актуальним з огляду на те, що сучасне українське село потребує заходів держави, спрямованих на покращення його культурно-освітнього рівня. Окремі аспекти цієї теми висвітлено вітчизняними істориками [1; 2]. Разом із тим мало вивченим залишається діяльність кооперації з забезпечення села друкованим словом. Мета статті – дослідити заходи кооперації у період непу із поширення літератури та преси в українському селі. Об’єкт вивчення – кооперація УСРР періоду непу, предмет – поширення нею книг, преси серед українських селян окресленого періоду.

Кульгосвітній підрозділ „Сільського Господаря” видавав двотижневик сільськогосподарської кредитної кооперації „Сільський Господар”. Тираж журналу постійно збільшувався – від 500 примірників у 1922 році до 3300 у 1927 році, що свідчить про його популярність серед селянства. Основними передплатниками були сільськогосподарські кредитні товариства.

Головним шляхом розповсюдження кооперативної літератури було створення союзів і товариствами книгозбірень. Справою книготоргівлі займалася переважно споживча кооперація. За даними Книгоспілки, її пайщиками, тобто організаціями, що брали активну участь у розповсюдженні книг, у 1925–1926 роках були лише 12 союзів і 30 товариств. Із них книгарні мали один сільськогосподарський союз і одне сільськогосподарське товариство. Лише 6 сільськогосподарських союзів закуповували книги у Книгоспілки на суму 6,8 тис. крб.